

Rysshärjningarna 1717-1721.
Så drabbades befolkningen i
Ljustorp, Hässjö och Tynderö

Gunnar Berglund
och Olof Ulander

Domböckerna är ett unikt titthål in i vår lokala historia

- Levnadsförhållanden och relationer mellan människor beskrivs i detalj i första person med juridisk precision.
- Man får en inblick i värderingar och synsätt
- Man får informationen kopplad till person, plats och tid

Olof Ulander och Gunnar Berglund
arbetar med ca 300 år gamla originalböcker
Böckerna finns främst på Landsarkivet i
Härnösand och Riksarkivet i Stockholm

Sveriges situation i början på 1700-talet

Sverige får en 15-årig kung år 1697 och fienderna, Danmark, Polen och Ryssland går ihop om att anfalla det förmodat försvagade Sverige. Den nya kungen hette Karl den XII som går till motangrepp. 15 år av krig utom Sverige följde innan de samlade fienderna blev för starka.

Många båtsmän behövdes för att föra trupp och vapen över havet och uttagning av båtsmän drabbade även Medelpad.

1717 blev Sundsvall centrum för den ArmfELTSKA upp rustningen inför anfallet mot Trondheim.

Ryssarna förde ett terrorkrig mot Svenskarna för att få till stånd en gynnsam fred eller ta hela landet när Karl den XII dött 1718.

Två kompanier kavalleri från Åboland under V. Ryttemästaren Depong var på plats i Ljustorps tingslags område 1719-1720 och krävde support enligt domboken. På grund av försörjningssvårigheter drogs trupperna bort 1720.

Rykten hade länge cirkulerat att ryssarna skulle komma och bränna Sundsvall. Allmogen i socknarna saknade vapen att försvara sig med och blev känslig för panikstämningar, särskilt om våarna, då isen bröt upp och en rysk flotta kunde väntas. 25 maj 1721 kommer ryssen och bränner hela Sundsvall, gårdar och industrianläggningar

Allmogen flydde inför dessa rykten om ryssarnas ankomst till närbelägna och skyddande skogar.

I väntan på ryssarnas härjningar 1721 hade byborna i Mellberg, Björkom och Lövberg (**Ljustorps socken**) förberett flyttning av djuren till sina fäbodan på Älgåsen som låg långt inne i skogen. Där hade man slagit i järnsinkor (öglor) i träden för att kunna binda fast djuren.

Dess bättre vände ryssarna i Stavre och drog norrut mot Härnösand och på så sätt behövde byborna aldrig genomföra flytten. Sinkorna fanns dock kvar i träden långt in på 1800-talet. Den 26 maj fortsatte ryssarna sin härjningar i Skön, Alnö och Timrå. Den 27 maj sökte ryssarna komma till Lögde bruk med lyckades inte då farleden var för grund. Däremot så härjades Hässjö. Nästa dag avbrändes Tynderö och Åvike bruk samt 10 angränsande byar. Enligt landshövdingens rapport till Kungl. Maj:t den 19 juni härjades i Medelpad förutom Sundsvall och Galtstöms bruk 18 hemman i Selånger, 4 i Sättna, 70 i Skön, 60 i Alnö, 42 i Timrå, 15 i Hässjö och 34 i Tynderö. Totalt 243 bondgårdar.

Hur drabbades tingslaget

För att utreda omfattningen av ödeläggelsen ålades kammarkollegium 1721 att verkställa en undersökning. De som drabbats av skador för mer än 100 daler km tilldelades frihetsår från statliga pålagor

Antal gårdar som tilldelats x friår

Socken	1friår	2 friår	3 friår	4 friår	5 friår	6 friår	Utdelade friår
Selånger	1	7	11	5			68
Sättna		1	1	1			9
Skön	3	3	25	26	6		218
Alnö	2	8	23	24	3		198
Timrå		4	9	19	3	1	65
Ljustorp		1	2	5	2		38
Hässjö				3	2		22

Skador enligt originaldokumenten

I Hässjö tas skador upp för 14 gårdar av 61 som skattade året före, 1720.

I Tynderö togs skador upp för 36 gårdar av de 40 som skattade året före.
Dvs i det närmaste en total nedbränning i Tynderö.

Ljustorp klarade sig helt. Lite oklart med gränserna.

Rekrytering av krigsmanskap, 1717 VT sid 215b1

Transkriberat av Gunnar Berglund 2011-04-12

[Sammanfattning: Detta mål visar hur det kunde gå till då man 'rekryterade' manskap till krigstjänst, s.k. båtsmän i Ljustorps socken. Turordningen bland bönderna att bli båtsman avgjordes med lättkastning av tärning där den med lägsta antalet 'ögon' på tärningen blev vald. Nu visar det sig att lottkastningens resultat kunde förbigås om man t.ex. hade ett större hemman än den som fick fler 'ögon' på tärningen. Detta fick kronotorparen Lars Matsson i Bredsjön bittert erfara.]
[Transkriberat av Gunnar Berglund 2011-04-12]

- S.d. androg Kronobåtsman Lars Matsson Geting hurusåsom han förledet år då han ok war bonde på Kronotorpet 12 måhl i Bredsjön skall oskyldigt wis blefwit af Länsmannen fängslader förder utföre till Sunswall ok skrefwen till båtsman i stället för Nämndemannen Håkan Guliksson i Hamre som då ägde ett hemman i Tuna ok 4d Roten som äffter lättkastning skulle skaffa båtsman, hwar med således skall tillgångit at ber. Håkan Guliksson wid lättkastningen på Befallningsmannens gård Näset skall tapat, ok huru han sedan legut skall han sluppit, ok bonden Anders Andersson i Mälberg, som då lättkastningen skidde hade näst Håkan minste ögon på tärningen, blef nu skrefwen i hans ställe Omsider har han sluppit ok denna Lars Matsson blef som förbemält är angrepen, ok ey begärte han slippa wara båtsman, upwisande Herr Generallieut ok Landshöfdingens honom meddelte gunstige Resolution af d 28 febr. 1717 at denna saken är gåt till Rättens noga undersökning ok betenkande förwist ber. Gulik Håkansson och Anders Andersson motte tillstå at med lättkastningen och mera således tillgåt som båtsman berättat, men som Lars Matssons Kronohemman

hwilket skulle intet i någon Rote blefwit i båtsmans [??]llet inskrefwit, men med Tingsrättens Resolution af d 18 Martj 1715 blefwit anslagit 4d Roten till hielp ok understöd, ok på detta Kronohemmen skall warit Manskaps som utan afsaknadt på hemmanet mistas kunde, altså har Befallm. gefwit befallning at denna Lars Matsson få taga att blifwa båtsman. Men Lars Matsson sade det ingen Mansperson mer än hans gamla fader ok han wore på hemmanet at tillgå hwilket Länsman Kristoffer Ersson i Gälwik som i går af Befallm. blef förordnat at i hans ställe giöra i denna saken sine påminnelser, tillstod wara sant. Ofwan ber. Anders Andersson i Mälberg tillspordes huru han slapp ifrån båtsmansståndet swarade äffter han hade stort hemman 21 ¼ måhl ok war enda Manshielp. Håkan Guliksson uppå tillfrågan hwar före han slapp swarade äffter han war gammal ok oduglig. Båtsman Lars Matsson angaf at ibland andra i Soknen som bruka ensamt 6 måhl i hemman skola wart närmare at blifwa antagen till båtsman neml. Oluf Pärsson i Lagfors Länsman ok Nämnden tillspordes här om swarade, at han äger alenast i Lagfors 6 måhl ok är frisk ok för karl, men uti en annan Rote. Länsmannen uppå tillfrågan, om denna båtsman Lars Matsson war skrefwen för bonde på hemmanet då han blef uttagen swarade ia, hwilket ok båtsman sielf

Rekrytering av krigsmanskap, 1717

VT sid 15b2 Transkriberat av Gunnar Berglund 2011-04-12

- med Befallm. honom meddelte sedel af d 13 Martj 1717 bewiste wara sant. Länsman uppå tillfrågan om han hade befallning at låstaga och fångsla ber. Kronobonde upwiste den på Befallm Strandels sedel af d 26 febr. 1716. Båtsman uppå tillfrågan huru länge han satt fångslig swarade 8 dagar handklofwar ok 8 dagar under wakt. Båtsmannen angaf at en löskarl Pär Olsson i Tuna som nu är uttagen till sockne soldat war den tiden lösdrifware, ok borde tagas fram för honom ; men Nämnden wiste at lägga det han war skrefwen för halfwa sin faders hemman. Mera war här wid ey at påminna. Denna undersökning förelästes parterne

Att ställa upp med skjuts, 1719 HT sid 207b 1B

Transkriberat av Gunnar Berglund 2011-10-14

- Sammanfattning: Detta handlar om en 'borttappad' häst som ägdes av Jon Nilsson i Högländ i Ljustorp som fått i uppdrag att transportera ammunition från Sundsvall till Jämtland (Not: detta händer år 1717, året innan Armfeldts fälttåg emot Norge och ammunitionstransporten är antagligen en del i förberedelserna för detta fälttåg). Jon Nilsson skickar sin lille son med hästen till Sundsvall, men han blir skrämnd där av krigsfolket som hotar honom med värvning, så han lämnar hästen och återvänder hem till Ljustorp.
- Efter genomförd transport säljer en löjtnant hästen till en handelsman Sandberg. Sandberg säljer hästen vidare till bonden Siffer Månsson i Arklo. Hästen rymmer och tar sig tillbaka till Jon Nilsson i Högländ Siffer Månsson kräver nu hästen tillbaka av Jon Nilsson och ersättning för den tid Jon haft hästen .
- altså finner häradstingsrätten skiäligit wara
dett Sigfrid Månsson denne sin på ofwanber.de sätt
wälfågne ök igenfår, och Jon Nilsson söker sin mon
det bästa han kan och gitter. Och som Sigfrid Månsson
detta år, sedan öken bortgick, most både till sim åker kördsel
höbärgning leja häst, men hans wederpart Jon
Nilsson uppå häradshöfdingens förmaning icke låtit
honom få öken igenutan den behållit och nyttiat, altså profwar
Häradstingsrätten skiäligit dett Jon Nilsson i S[??]
fylning bör honom med 6 dl 17 [?] förnöja, åliggande
och honom i rättegångs omkåstnad utgiöra 9 dl Kmt.

Mat till trupperna 1720 HT sid 362b

Transkriberat av Gunnar Berglund 2011-10-01]

- S.d. Uppå Isak Olssons i Bäräng besvär medelst sin hustru at Länsman på Tynderön Augustin Nilsson i Stångriid hos honom i Sommars uttagit ett slaktenöt till V. Ryttemästaren Depongs behof , äffter Befallningsmannens V. Johan Strandels order den 20 Juni 1720, hwilket nöt eller Ko Nämndeman Isak Jansson i Mälby wärderat för 28 Dl Km tillstod Länsman at hafwa Kohn uttagit men Ifwar Pärsson [?? ?????] skall bordt slaktenötet utgiöra, men skall det i skogen undandölgt, hwilket ber. Nämndeman intygade wore skedt; hwarföre förhölt Länsmannen at så laga det ber. Isak Olsson får så god Ko igen som den war som hos honom uttog eller skaffa honom betalning äffter skedd wärdering 28 dl Km. Emedan Länsman likmäktigt de till den äffakten undfingne befallning utslapt Kohn utan betalning.

Att skydda pengar i orostider 1718 VT sid 5a

ett av många liknande fall

- S.d. androg Abram Jonsson i Bängling hurusom för några år sedan då finska armeen tågade söderut ok man befarade det Ryssen skulle wara wäntande har Nämndeman Erik Olsson i Ala, hos hwilken Abrams dotter war i tienst, lefwererat dottren en påsse med slantar ok halförer ok begärt at Abram skulle dom förwara, hwilket ok Abram giorde, gömmande påssen ett stycke ifrån gården uppå ett bärg; men nu i höst, då Erik Olsson begärte igen påssen, deruti ok låg en pung eller hanske med Karoliner ok [??]sk[?] annat smått mynt, har påssen warit någodt sönderskuren af möss, så at pänningar utlupit , hwiket han igen tillstält Erik; men som Erik sedan han påssen igenfick klagar sig fölorat hälfften af de hwita [not: silverpenningar enligt Hellbom] pännigar , ok håller Abram misstänkt at hafwa dom skingrat eller nyttiat,

Länsman Wiklander inkallas som vittne och hävdar att Abram vid ett tillfälle sagt att han skulle ha tagit av pengarna om inte hans kvinnfolk hindrat honom. Abram hävdar att han aldrig sagt detta och Rätten frågar länsmannen om han var nykter vid tillfället, viket han medget att han inte varit men att han visste vad han sade. Erik i Ala begär att få anstånd med att skaffa fram mera bevis, vilket också medges av Häradsrätten. (NOT: Målet tycks inte komma upp vid senare ting vilket tyder på att Erik i Ala inte hittar ytterligare bevis)]

[Transkriberat av Ingemar Sundkvist, Märta Rönngren, Olof Ulander och Gunnar Berglund 2011-04-14]

[Not: Målet är det sista på sidan och fortsätter på nästa sida]

Att skydda egendom i krig, 1721 HT sid 473b

Transkriberat av Gunnar Berglund 20110831

- S.d. androg Östen Pärsson i farsta at då han lördagen för Pingst fohr hemmifrån at igensöka wid Bergefårssen någodt af sin egendom, hwilken war på 2 båtar dit undan fiänden förd, emedan fiänden då redan war affaren, wid samma tillfälle skall båtsman Friman tillika med flere träffat Östen Pärsson beskyllande honom hafwa bestulit någre öhlflaskor, hwarom då de ordkastast, skall båtsman Friman med en yxa huggit honom för högra handen , upwisande nu der af ett sår deslikest sedan med yxhammaren slagit honom ofärdig på vänstre [?????] samt drefwit honom uti älfwen, derest han sänär omkommit, om icke någre af båtsmans Kammerater tagit båtsman tillbaka samt hälst Östen åtur waknat, hwilket skedt om Pingesdagen om morgon, påstående fördenskull det båtsman motte äffter lag anses icke alenast för slagsmålet utan ok för begånget sahbatsbrott deslikest ärsättia den [?????????] han begåt på sitt arbete den tiden han warit Krank i händerna: Friman swarade nekade hafwa beskylt Östen för flaskan deslikest med wilje hafwa honom med yxan skador i händerna , utan at Östen warit sielfwållande at yxan slant honom på handen. Käranden begärte att hans witnen båtsman Siöberg samt dräng Oluf Ersson i Rid afhöras motte ok som Swaranden ey jäf hade emot desse witten så blefwo de edeligen afhörde samt förmanade at witna sanningen, hwar på Siöberg witrade dätta sedan den andre tagit afträde
- Pingesdagen omkring Middagstiden då iag ämnade wid fårssen utläggia någre fiskie w[??]er fan iag der i watnet emn bytta smör och en kötbog, wid det samma kommo upifrån älfwen i stränden gående Östen Pärsson ok båtsman Isak Hällman samt Pär Borg wiljande taga byttan af mig, sade at den hörde Skepparen i en båt till, iag swarade at om de wille gifwa mig [????] at de af mig tagit byttan så wille iag lemna dem hänne, men af köttbogen de mig afhände [??] de köttet [????] öfwegåfwo de byttan, ok sedan komme båtsmannen Friman [??] bonden Mats Olsson Erik Larsson i Norrberge ok hans brot Pär Larsson samt dräng Oluf Ersson ok då de träffade Östen med sine Kamerater hörde iag Erik Larsson först beskylla Östen ok de andra hafwa stulit ölflaskor ok sedan Friman giöra det samma ok då Friman kom på landet, blifwande med Östen trätande om flaskorna trädde de tillsamman ok i det samma blef Östen skadad af Frimans yxa, dåk så [????] de iag förstår skedde det ey med wilje, men någre slag gaf han Östen med yxskafftet, samt deraf honom för sig i älfwen baklängen, ok blef han omsider hulpen utur watnet ok således åtskilgde hwar på Friman med sine Kamerater fore uppå [????] at igensöka ölbyttorne. Mera hade han ey at witna eller någon af parterne honom fråga. [??] [??] utsaga . Östen Pärsson fordrade af wederparten rättgång omkostnadt stigande äffter inlagd lista till 54 Dr Kn. Uplästes. Fridman blir dömd

Att hantera fångar 1

1721 HT sid 474b Transkriberat av Gunnar Berglund 2011-08-31

d 24.

S.d. beswärade Länsman i Häsiö Lars Wiklander sig öf
att 10 namngivna personer försum-

mat ok nekat wakta ok underhålla drängen Johan

Jakobsson i Rid, eliest en flykting, hwilken Länsman äffter

Befallningsmannen V. Strandels befallning tagit

i arrest, emedan samma pärson hölts mistänkt

hafwa funnit ok uptagit någon egendom dätte Lands folket

tillhörig, hwiken fiänden äffter sig lemnat, eller eliest

blefwit undan fiänden gömd, iämte det at han för[???]-

tes hafwa kundskap at andre sådan egendom skola tilol-

grepit, ok på det han som war nu flykting ey skulle

fara af landet, så är han blefwen arresterat

begärande Länsman at desse bönder motte plikta för

olydno. Hans Olsson i Wästansiö, hwilka offentel i soknestugan

swarat , at den som låtit denne drängen arresterat

den borde ok honom låta wakta ok föda men desse

nekade enständigt så hafwa swarat, dok utlät sig Hans

Olsson i Wästansiö sig hafwa swarat, at till wakten ne-

kade han intet, men alenast till underhållet.

Länsmanen uppå tillfrågan hwad tid i år detta

skedt? Swarade äffterst i Skördanden gaf ok Länsmanen

till känna at poiken Mats Eriksson i Rid för sak samma

blefwit tagen i arrest.

Att hantera fångar 2

1721 HT sid 474b Transkriberat av Gunnar Berglund 2011-08-31

Jon Ingemarsson i Torisbo som tillka med Jan Jonsson i Rikstad emottagit de arresterade at föra up till soknestugan, flyktingen at insättas i Soknekistan ok bondepoiken i handklöfwor i Soknestugan, bägge at [????] bewakas; berättade, at då de kommo med fångarne dit skall der intet folk warit tillstädes, utan Jon Ingemarsson dit [????]kt. Abram Jönssons Reserfkarl ok Kristoffer Ersson i Bängling hwilka fångarne emottoge, ok dom till Bängling hemförde,

Söndagen der äffter skall båtsman Jon Siöberg kommit till Kyrkan , säjande det hans fader Erik Larsson i Rid skulle gå i löffte både för sonen Mats Eriksson ok flyktingen Johan Jakobsson om de sluppe arresten, hwar på han tilböd Erik Larssons bomärke, [överstruken text] der hos at han warit till häradshöfdingen der om, som sig skall sig utlåtit ok swarat at Mats Ersson wäll kunde emot löffte släppas, men länsman swart det han wille hafwa sådant skriffteligen , eliest släppa de intet.

hwilket skedd sedan de någre wekor blefwit förde omkring i Soknen ok gård i [????] gård waktade. Ok som Jon Abramsson i Jämtböle då hade flyktingen om händer så blef han tillfrågat hur han kom at släppa flyktingen swarade, at äffter hans dygn war ute så lemnade han honom i Soknestugan till Lä.

Länsmannen nekade hafwa fången emottagit. Jon Abramsson beropade sig på Nämndemannen Jon Jonsson i Sunnansiö till witne som till Tynderön så hafwa de der med låtit bero. Länsmannen uppå tillfrågan hwarföre han släpte arres-tanten ifrån Länsmansgården? Swarade äffter han ey hade någon som honom waktade, der före han lät honom gå hwart honom syntes.

3 st blir dömda till olydnad

Stridsvilja

1721 HT sid 486a Transkriberat av Gunnar Berglund 2011-08-31

Eliest beklagade

Befalln at intet litet ökte deras skada ok olycka at krono
skepparen på galejoren Stenbit hwilken hade med 12 wäll-
bewäpnade båtsmän wid norra stranden af Indalsälfwen
hwika tilläto en Kossak mitt för dem rida öf älfwen till
landet der de wore, icke giörande honom hwarken med skott
eller på annat sätt ringaste motstånd, der de med ringaste
möda samma karl kunnat afwärja ok dräpa; men flydde som
harar till skogs

Lägersmåhl

1721 HT sid 478b

Transkriberat av Gunnar Berglund 2011-08-31

S.d. infan sig Qwinnospärson Brita Pärsdotter ifrån Umeå anhängande at blifwa dömd för begånget lägersmåhl med Rytaren af Ryttemästaren Depongs compaignie ok finska armen Hendrik Lundman i Januari månadt nästledet år då han tiente på Tynderön hos Oluf Olsson i Holme, hafwande hon äffter samma lägersmåhl födt barn som ännu hafwer ok befans af ett extra [??] to protocoll af d 12 Juni nästleden hållet wid Regementsrätten i Walbo sokn at ber. Ryttare tillstådt dätta lägersmåhl ok af Regementsrätten der sammastädes då blefwit dömd till 10 Dr Sm böter etc. Ok blef han sammaledes nu af Häradstingsrätten för sitt brott i fölge af Kongl. förordningen År 1694 den 22 Maj at plikta med sine 5 Dr Silf samt äffter [??????] Kyrkol. Stå om Söndagen på pliktepallen ok sedan aflöses; böterne sade han sig skola utläggia, hwarom Länsman befaltes draga försorg.

Lägersmål 1720 HT sid 367b

[Transkriberat av Gunnar Berglund 2011-10-01]

- [Sammanfattning: Ett regemente under Överste Stiernfrantz (Stierncrantz?) med korpral Johan Long tycks ha passerat trakten och korpralen då 'passat på' att lägga Anna Äskildsdotter i Å . Därefter har regementet tydligen befunnit sig i Walbo där korpralen erkänt lägersmålet. Målet uppskjuts till dess att regementet återkommer till trakten för vinterkvarter].

S.d. instälte sig Äskil Mickelssons i Å dotter Anna som låtit sig lägga af Corporalen under herr Öfwerst Stiernfrantz regemente Johan Long, begärande få dom öfwer sig at hon sedan kan få bruka sine salighets medel; men som ber. Corporal sig ey infann utan Öfwerstliutenant herr Gyllensken insändt till häradshöfdingen af regementskrigsrätten i Walbo soknestuga d 24 oct hållen ransakning, som nu upplästes, deruti förmäles at ber. corporal uppå undfången stämning ey för för Kongl. Majt angelägen tjenst hitresa ok i denne sak swara dok tillstår lägersmålet; hwarföre som dätta regemente väntas hit till orten till inqvartering öfwer wintern så fan Rätten rådeliggt at låta med denne saken der till anstå, at de bägge blifwa tillsamman hörde, hälst som hon föregiff det han hånne under äktenskaps löffte Kränkt.

Fler rättsfall som har med kriget att göra:

- 1. Regementspräst Johan Gestrin från Finland till Räfsund i Jämtland , kanske för att sköta spillrorna after Armfeldts misslyckade fälttåg mot Norge.
- 1719 VT sid 152b. (Se även referenser till Gestrin i personindex)
- 2. Bergeforsen som viktig lokal i kriget - Så långt in i landet man kommer med båt. Här händer det mycket... Kolla Bergeforsen som ort i indexet.
- 3. Hamnius och Tigerstedt referenser om förlorade ägodelar i närheten av Bergeforsen. Kolla referenser till Tigerstedt och Hamnius i indexet.
- 4. En ensam Kosack (spejare?) emot flera bönder som 'flyr som harar' vid Ri.
- 1721 HT sid 486a (hela målet som börjar på sid 485a kan vara intressant...)
- "Eliest beklagade
- Befalln[ingsmannen] at intet litet ökte deras skada ok olycka at krono
- skepparen på galejoren Stenbit hwilken hade med 12 wäll-
- bewäpnade båtsmän wid norra stranden af Indalsälfwen
- hwika tilläto en Kossak mitt för dem rida öf älfwen till
- landet der de wore, icke görande honom hwarken med skott
- eller på annat sätt ringaste motstånd, der de med ringaste
- möda samma karl kunnat afwärja ok dräpa; men flydde som
- harar till skogs"

Reflexioner

- Även hösten 1721 just efter ryssarnas bränningar av gårdar och hela byar sysslar man mycket med småsaker på hösttinget.
- Flykten undan ryssen har bevarats i muntlig tradition ex Återvänningen, skotten i Stavre och namnet Fangården men mycket lite av det som faktiskt hände i närområdet.